

ROZHOVOR

PRAGMATIZMUS RICHARDA RORTYHO: BEZ ILÚZIE, ALE S ODHODLANÍM

©Kritika & Kontext, 1998

Vážený pán profesor, ako už istotne viete, Slovensko sa zbavilo svojho hlavného „hltača ohňa“, čo ja osobne pokladám za jeden z pozitívnych momentov na našej, ináč ťažko skúšanej, planéte. Napriek miliónom korún, ktoré vláda Vladimíra Mečiara vynaložila na predvolebnú kampaň, a navzdory demagógií a hrozbám, ktoré jeho kabinet vysielal smerom k občanom, väčšina voličov povedala hlasné „nie“ populizmu a nacionalizmu.

Ak by mal byť v našej nedávnej histórii okamih, na ktorý sme hrdí, určite by to mal byť práve tento. Neodvratne síce smerujeme k nudnej a rutinnej politike, napriek tomu je to posun správnym smerom. Za výsledok volieb treba viac ako politikom vďačiť nezávislým médiám a tretiemu sektoru, čo opäť poukazuje na skutočnosť, že pravdepodobne všetky pozitívne historické zmeny spôsobilo odhodlanie niekoľkých tisícok jednotlivcov, ktorí si uvedomili, že nemajú čo stratiť. (Treba konštatovať, že bohužiaľ v minulosti boli takéto skupiny väčšinou umlčané.) Zatiaľ čo na Slovensku sa táto dynamika úspešne presadila, ešte stále nespela v Belehrade, kde mnohých mojich priateľov vyhodili z miest na univerzitách a niektorých dokonca zbila polícia.

Ako Vám už Egon Gál naznačil, do nasledujúceho čísla *Kritiky & Kontext* pripravujeme hlavný blok o Vás a Vašej práci. Naším cieľom je tiež spropagovať Vašu knihu *Filozofia a zrkadlo prírody*, ktorá práve vychádza v slovenskom preklade. Výber článkov do *Kritiky* bol pre mňa osobne nesmierne príjemnou činnosťou. Egon píše osobnú reflexiu a nasledovať bude preklad Vašej bratislavskej prednášky z roku 1992 a Vaša autobiografická esej *Trockij a divé orchidey*. Preberáme recenzie (od Alvina I. Goldmana a Alana Ryana) a kapitolu z knihy *Endgames*, ktorú napísal John Gray.

I keď som nemal možnosť čítať Vašu poslednú knihu *Achieving Our Country* (Budovanie našej krajiny) a do slovenčiny nie je preložená, ponúkame našim čitateľom jej recenziu z *New York Times* od Alana Ryana. Lákalo ma preložiť aj nedávnu recenziu z *London Review of Books* (J. Réé), no jednak bola príliš dlhá a jednak jej záver bol, na môj vkus, až smiešny. Z toho, čo som o Vašej knihe čítal, zdá sa, že sa práve zaoberáte myšlienkou, ktorú ste tak rezolútne prezentovali v Bratislave na konferencii o postavení intelektuálov v spoločnosti. Namiesto hľadania osobitného postavenia intelektuálov ste hovorili o zdanlivo neriešiteľných problémoch černochoch v amerických mestských getách. Nevideli ste dôvod diskutovať o tých (intelektuáloch), čo nie sú schopní a pravdepodobne ani ochotní riešiť túto pretrvávajúcu katastrofu. Zdalo sa, že Vás otravovalo zaoberať sa súčasnými intelektuálmi v USA, či už orientovanými smerom doprava či doľava, ktorí sú zahľbení do žabomyších vojen v akademických zákopoch a zaoberajú sa obskúrnymi problémami, ktoré si vyberajú podľa vlastnej ľubovôle.

Možno sa mýlim vo svojej interpretácii Vašich názorov, ale po prečítaní článku *Trockij a divé orchidey* a na základe toho, čo viem z Vašich iných prác, som získal práve takýto dojem o Vašom súčasnom postoji. Boli by sme nesmierne radi, keby ste nám odpovedali na nasledujúce otázky:

S. ABRAHÁM

Priepasť medzi rozvinutým a rozvojovým svetom sa neustále prehľbuje, tak isto ako sa od seba vzdalujú bohatí a chudobní na Západe i na Východe. Zdá sa, že intelektuálna ľavica stratila svoje nadšenie a energiu riešiť tento problém a preto je dnes stále ťažšie určiť deliacu čiaru medzi politickou ľavicou a liberálnou pravitou. Prečo si dnešná ľavica - akademická i politická - drží taký odstup od závažných problémov súčasného sveta?

R. RORTY

Domnievam sa, že ľavica má skvelé a opodstatnené dôvody byť sklúčená. Pred päťdesiatimi rokmi si ľavičiar na Západe mysleli, že vedia, ako uskutočniť utópiu - ako by bolo možné exportovať demokraciu a technológiu z Prvého sveta do zvyšku sveta. Odvtedy však explodovala populačná bomba a zdevastovalo sa životné prostredie. V súčasnosti nemá nikto potuchy, ako zastaviť populačnú expanziu v Treťom svete, ani ako zabrzdiť drancovanie zostávajúcich prírodných zdrojov na tejto planéte tak, aby sa lesy a moria zachovali aj pre našich vnukov.

Pred päťdesiatimi rokmi sa aj cieľ - založiť svetovú federáciu, či parlament ľudstva - javil omnoho realistickejší než dnes. Vtedy sa predpokladalo, že časom sa Spojené národy premenia na akúsi svetovú vládu. Dnes už nikto nezdieľa tento sen, aj keď potreba takejto vlády sa stala ešte naliehavejšou. Pretože len takáto vláda môže zabrániť diktátorom ako Milošević podnecovať genocídu, nedovoliť špekulantom ruinať globálne finančné štruktúry cez neregulované investičné trhy a úniky do daňových rajov, zachrániť ozónovú vrstvu alebo zistiť, kde sa nachádzajú všetky jadrové rakety.

Ľavica potrebuje nádej, no mať reálnu nádej dnes nie je ľahké. Týmto možno vysvetliť rozdelenie ľavice na jednej strane na kvázicentristických reformistov - ľudí, ktorí síce nepoznajú riešenia veľkých dlhodobých problémov, ale sú odhodlaní niečo urobiť pre riešenie aspoň tých krátkodobých - a na druhej strane na cynikov. Cynici používajú všetky dostupné filozofické teórie a príklady zo svetových dejín, aby vykreslili beznádejnosť našej situácie. Pritom si ešte myslia, že týmto sú zaujímavejšími a užitočnejšími ľavičiarimi ako reformisti.

No filozofická reflexia o „podstate technologickej civilizácie“ alebo „o povahe postmodernej doby“ nemôže nahradiť ľavicovú politiku. Konkrétne ľavicové aktivity reformistov pravdepodobne nepomôžu vyriešiť dlhodobé problémy, ale aká-taká nádej tam predsa len je. A práve kvôli tejto malej nádeji musíme uprednostniť Blaira pred konzervatívami, Clintona pred republikánmi, Schrödera pred CDU, atď. Je celkom možné, že sú vlastne centristi, no aspoň si **uvedomujú** dlhodobé problémy.

Ľavica si už asi nikdy nebude myslieť, že má jednoduchú a všeobecne použiteľnú formulu na riešenie problémov tohto sveta - napríklad riešenia typu „koniec kapitalizmu“. Žiadna ľavica v budúcnosti už nebude mať taký elán ako tá stará revolučná ľavica. To neznamená, že v niektorých krajinách (napríklad Zair, Barma) nevyvstane ešte potreba revolúcie. Chcem tým len povedať, že v Prvom svete, teda v priemyselne rozvinutých krajinách, sa ľavica musí uspokojiť s aktivitou v rámci konštitučnej demokracie, čo znamená drobnú prácu postupných zmien. Táto predstava síce otupuje ducha mladých idealistov, ale je to jediná alternatíva, ktorú máme.

S. ABRAHÁM

V októbri tohto roku sa v Prahe pod záštitou Václava Havla konala konferencia o globalizácii pod názvom Fórum 2000. Odznelo množstvo zaujímavých príspevkov na rozličné témy, napriek tomu však príliš málo podnetov, ktoré by pomohli riešiť problémy v budúcnosti. Dnes módne slovo „globalizácia“ sa skloňovalo vo

všetkých pádoch a dokonca už aj niektorí intelektuáli volali po potrebe regulácie globálnych finančných trhov (!). Hoci predstavitelia rôznych náboženstiev rozprávali vo všeobecnosti o potrebe lásky a starostlivosti o druhých, ich názory a analýzy sa zdali byť najtriezvejšie a najhutnejšie. Svojím spôsobom to bolo i pochopiteľné - hovorili o ľudských bytostiach a ich ľudskosti, teda o veciach, ktoré sú nemenné už tisíročia. Jediný rozdiel je fakt, že dnes ľudia vlastnia silu, s ktorou môžu niekoľkonásobne zničiť seba a celú civilizáciu. Ako sa vy - ako citlivý človek a mysliteľ, ktorý si uvedomuje, že nejaká „spásonosná sila“, o ktorej rozpráva Heidegger, je v nedohľadne (možno našťastie) - vyrovnávate s bezprostredne hroziacimi konfliktmi, do ktorých sa ľudstvo rúti, a ktoré moderná civilizácia zjavne nevie a ani nedokáže zastaviť?

R. RORTY

K tejto otázke nemám veľmi čo dodať, aby som neopakoval svoju odpoveď na predchádzajúcu otázku. Môžem len poznamenať, že v súčasnosti nemajú ľudia k dispozícii len nástroje na niekoľkonásobné zničenie civilizácie, ale majú tiež nástroje, ktoré by mohli, i keď je to dosť nepravdepodobné, civilizáciu zachrániť.

Tú istú technológiu, ktorá nás môže vyhodiť do povetria alebo nám zamoriť životné prostredie do udusenía, by teoreticky mohla použiť vláda svetovej federácie na našu záchranu. Neironizoval by som diskusiu na tému regulácie globálnych finančných trhov, pretože sa domnievam, že s Georgom Sorosom by sme sa zhodli na tom, že nedostatok takejto regulácie je jedným z najväčších problémov súčasnosti. A táto nedostatočná regulácia by mohla viesť ku globálnej ekonomickej kríze, pri ktorej by kríza v tridsiatych rokoch vyzerala ako prechádzka ružovým sadom a mohla by zmiesť existujúce demokratické vlády zo sveta.

Nemám nič proti univerzálnej láske, duchovnej obnove, „spásonosnej sile“ a podobným veciam. Nevieť však, čo je potrebné urobiť, aby sa čokoľvek z tohto presadilo. Naopak, mám aspoň nejasnú predstavu o tom, ako by sme mohli regulovať finančné trhy. Preto radšej rozmýšľam o takýchto konkrétnych veciach a nie o tých, ktoré sú pre mňa neriešiteľné.

S. ABRAHÁM

Jeden môj priateľ, filozof, ktorý ako mladý muž emigroval v roku 1956 z Maďarska do Kanady a bol najskôr komunistom, potom ľavičiarom a dnes je obdivovateľom Schopenhauera a Nietzscheho, mi raz povedal, že necíti žiaden súcit s trpiacimi, pokiaľ ich osobne nepozná. Bola to zároveň jeho odpoveď, či skôr obrana voči vpádu reportáží CNN zobrazujúcich násilie priamo uprostred našich obývačiek. Určite má jeho postoj istú logiku, ak by totiž citlivý človek precíťoval každé utrpenie, ktoré vidí na televíznej obrazovke, nevyhnutne by to viedlo k nejakému druhu šialenstva. Na druhej strane, takáto chladná racionalizácia môže veľmi ľahko viesť k sebeckej letargii, ignorantstvu a cynizmu, a zároveň môže táto osoba trvať na svojich ľavicových ideáloch. Ako vidíte alebo ako sa vysporiadavate s týmto problémom masového utrpenia, ktoré nás nielen obklopuje, ale každý deň sa natíska z televíznej obrazovky?

R. RORTY

Kresťanské prikázanie pristupovať ku všetkým mužom a ženám ako k bratom a sestrám je z psychologického hľadiska neuskutočniteľné, ak sa tým myslí, že na utrpenie našich blízkych a tých ľudí, ktorých nikdy nestretneme, máme reagovať rovnako. Všetci máme systém priorít: ak by sme boli nútení vybrať si, obetovali by sme blaho jedných (vzdialených známych) v prospech iných ľudí (našej rodiny a blízkych priateľov). Naše chápanie pospolitosti alebo spoločenstva bude vždy vo väčšej alebo menšej miere poznačené selekciou. V ťažkej dobe sa okruh priateľov, na ktorých nám záleží, zužuje. V lepších časoch - keď máme dosť peňazí a slobody - sa rozširuje.

Zvýšenie prosperity strednej vrstvy v priemyselných krajinách malo za následok podstatné rozšírenie tohto kruhu. Vždy keď sa napríklad objaví hladomor v Bangladéši alebo povedzme zemetrasenie v Guatemale, prosperujúci Američania posielajú šeky v celkovej hodnote niekoľkých miliónov dolárov a jednotlivé príspevky sa pohybujú zvyčajne od 10 do 100 USD. Pred sto rokmi by takéto čosi neurobili. Za posledných sto rokov sa povedomie globálneho spoločenstva postupne zvýšilo. Ak by sme mali pred sebou ešte niekoľko desaťročí prosperity a mieru, mohlo by toto povedomie ešte narásť.

Ďalší faktor, ktorý môže zvýšiť zmysel pre globálne spoločenstvo, je uzatváranie zmiešaných manželstiev. Parafrázujúc Warrena Beattyho, možno budeme pokračovať v milovaní stále odlišnejších a odlišnejších ľudí rôznych rás, až kým všetky deti na svete nebudú mať rovnakú farbu pleti. Avšak ani nepredstaviteľne veľká prosperita ani nepredstaviteľne rozšírené zmiešané manželstvá nezmenia nič na fakte, že ak sa musíme rozhodnúť a nemáme na výber, budeme iných diskriminovať v prospech tých, ktorých už poznáme a milujeme. A vypneme televízne prijímače, keď nám budú vraviť o mizérii cudzích ľudí.

S. ABRAHAM

Je to zvláštne, ale väčšina intelektuálov v strednej Európe je politicky orientovaná napravo od stredu. Veria vo všemohúcnosť trhovej ekonomiky a pokladajú ju za riešenie každého problému a správnu cestu k celosvetovej prosperite. Fungujúce trhové hospodárstvo by určite pomohlo, ale viera, s akou sa oddávajú tejto teoretickej formule, ma desí. Jeden z dôvodov neriešiteľného problému chudoby amerických černochoch v mestských getách - ako ste spomenuli aj počas Vašej prednášky v Bratislave v roku 1996 - je skutočnosť, že z pohľadu fungujúceho trhu neexistuje hospodársky záujem, aby sa, napríklad, tento problém vyriešil. Táto menšina predstavuje hospodársky bezvýznamnú časť obyvateľstva a okolitá ekonomika je natoľko veľká a silná, že z globálneho pohľadu ich osud a sociálne postavenie vôbec nezaväzbi. Tento stav je cena, ktorú Amerika platí za riešenie - či skôr ignorovanie - vnútorného rozporu existujúceho aj v najliberálnejšej demokracii: napätia medzi politickou rovnosťou a ekonomickou nerovnosťou. Máte na túto tému čo povedať alebo odkázať stredoeurópskym intelektuálom?

R. RORTY

Trhová ekonomika je vynikajúca na vytvorenie strednej vrstvy, ale asi sotva zaručí, že z **celej** robotníckej triedy sa stane buržoázia. Keď som bol mladý, myslel som si, že v mojej vlasti sa to podarí. Od roku 1973 sa však priepasť medzi strednou vrstvou a chudobnými v Spojených štátoch len prehĺbila. Ukázalo sa, že ekonomické nároky a spotreba obyvateľstva v mojej krajine ďaleko prevyšujú ekonomickú potrebu. Rád by som veril, že intelektuáli v strednej Európe a v iných častiach sveta sa poučia z nedávnej histórie Spojených štátov. Z jednej veci sa však dá poučiť. Bohatí si totiž môžu kúpiť - a aj kúpiť - demokratickú vládu za chrbtami jej voličov. Práve toto sa stalo v mojej krajine: našich ústavných činiteľov podplácajú, aby ignorovali potreby každého okrem tých, ktorým sa už beztak darí veľmi dobre.

Odpor voči komunizmu viedol k presvedčeniu, že sociálny štát (welfare state), ktorý by ochránil chudobných pri fungovaní trhovej ekonomiky, nie je potrebný. Všetko to, čo sa stalo v Amerike od začiatku sedemdesiatych rokov ukazuje, aká mylná je táto predstava. Čím rýchlejšie napreduje trhová ekonomika, tým je dôležitejšie, aby sa tí, čo sú ekonomicky najslabší, organizovali a hlasovali v prospech svojich vlastných záujmov. V mojej krajine sa, žiaľ, chudobní ani neorganizujú, ani nejdú k volebným urnám. Dúfam, že voliči na Slovensku lepšie pochopia súvislosti. Ich nedávne odmietnutie Mečiara naznačuje, že to asi tak bude. •

Preložila študentka VVS **Kamila Štullerová**